

Darwin. Portretul unui geniu

Paul Bede Johnson (născut în 1928 la Manchester) este un binecunoscut ziarist și istoric englez. A studiat la Stonyhurst College, apoi la Magdalen College (Oxford). S-a afirmat ca jurnalist în anii '50, la *The New Statesman*. În anii '70 a început să aibă concepții tot mai conservatoare; pe fundalul problemelor economiei britanice, s-a opus mișcării sindicale. Susținător al lui Margaret Thatcher, a devenit unul dintre consilierii ei și i-a scris o serie de discursuri. Din 1981 până în 2009 a deținut o rubrică în *The Spectator*. S-a preocupat de problemele și evenimentele care indicau, în opinia sa, declinul general, de la educație la practicarea religiei și comportamentul social. A scris regulat în *The Daily Telegraph* și într-o serie de publicații americane (*The New York Times*, *The Wall Street Journal*, *Commentary*, *The National Review*). În anul 2006, Johnson a primit din partea președintelui George W. Bush The Presidential Medal of Freedom. Autor prolific, a abordat cu talent și vervă cele mai diverse subiecte. Printre titlurile sale se numără: *The Offshore Islanders: A History of the English People* (1972), *Elizabeth I: A Study in Power and Intellect* (1974), *The Life and Times of Edward III* (1974), *Pope John XXIII* (1975), *A History of Christianity* (1977), *Ireland: A Concise History from the Twelfth Century to the Present Day* (1981), *Pope John Paul II and the Catholic Restoration* (1982), *A History of the Modern World from 1917 to the 1980s* (1983; *O istorie a lumii moderne*, Humanitas, 2003; reed. 2005, 2014), *A History of the Jews* (1987; *O istorie a evreilor*, 2005; Humanitas, 2015), *Intellectuals* (1988; *Intelectualii*, Humanitas, 1999; reed. 2006, 2011, 2015), *To Hell with Picasso and Other Essays* (1996; *La naiba cu Picasso și alte eseuri*, Humanitas, 2012), *A History of the American People* (1997), *Napoleon* (2002), *The Vanished Landscape: A 1930s Childhood in the Potteries* (2004; *Peisajul dispărut. Anii copilăriei mele*, Humanitas, 2013); *Churchill* (2009; Humanitas, 2017), *Jesus: A Biography from a Believer* (2010; *Viața lui Isus povestită de un credincios*, Humanitas, 2012), *Socrates: A Man for Our Times* (2011; *Socrate. Un om pentru timpurile noastre*, Humanitas, 2013), *Darwin: Portrait of a Genius* (2012); *Mozart: A Life* (2013; *Mozart. O viață*, Humanitas, 2015), *Stalin* (2014; Humanitas, 2014).

PAUL JOHNSON

DARWIN

Portretul unui geniu

Traducere din engleză de
Diana Constantinescu-Altamer

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Pentru nepotul meu Ralph

CUPRINS

1. Ascendența unui geniu și reversul medaliei	9
2. Educația și autoeducația unui om de știință	22
3. Pierderea lui Dumnezeu	45
4. Crearea unei capodopere	73
5. Între maimuțe și îngeri	97
6. Cum a ratat marele botanist o oportunitate	123
7. Nenorocirile aduse de darwinismul social	135
8. Triumful și înfrânarea selecției naturale	150
<i>Recomandări de lectură</i>	167

CAPITOLUL I
ASCENDENȚA UNUI GENIU
ȘI REVERSUL MEDALIEI

Toată viața, Charles Darwin a considerat că ereditatea este mult mai importantă decât educația sau factorii de mediu în formarea unui om. Natura, credea el, determină într-o mai mare măsură decât cultura dezvoltarea individului. Deși nu știa nimic despre știința geneticii și n-a folosit niciodată cuvântul *genă*, a cărui primă utilizare în limba engleză a fost consemnată în 1911 (la peste un sfert de secol de la moartea lui), Darwin reprezintă un caz clasic de moștenire genetică. Într-adevăr, doi dintre bunicii lui, dar și tatăl său pot fi calificați, în mod rezonabil, drept genii.

Bunicul lui patern, Erasmus Darwin (1731–1802), provenea dintr-o familie veche de mici proprietari de pământ. După studii la Cambridge, el s-a format ca medic la Edinburgh, iar apoi și-a practicat meseria în Lichfield, orașul lui Dr. Johnson¹ (cei doi neavând o relație tocmai bună). S-a bucurat de succes și a avut mulți pacienți, câștigând pe puțin 1 000 de lire pe an, un venit frumos la

1. Samuel Johnson (1709–1784), critic, biograf, eseist, poet și lexicograf englez, numit de obicei, datorită erudiției sale, Dr. Johnson (n. tr.).

vremea aceea. Veștile despre priceperea lui au ajuns la urechile lui George III, care l-a invitat să vină la Londra, ca medic al familiei regale. Dar dr. Darwin a refuzat. Membrii casei regale de Hanovra nu se grăbeau să-și plătească medicii. Și, în orice caz, Darwin era mulțumit cu condiția sa, combinând intensă activitate ca medic de provincie cu poezia și știința. Simbolul acestui dualism era careta lui, al cărei aranjament interior îl concepușe singur. Era dotată cu o măsuță de scris, un luminator în plafon și o parte din biblioteca sa, așa încât să-și poată continua îndeletnicirile intelectuale în timp ce își făcea vizitele zilnice la pacienți.

Mintea lui era atotcuprinzătoare, admirabilă, însetată de cunoaștere. Se interesa de toate aspectele științei, fie ele teoretice sau empirice. Avea o maximă: „Omul care nu face niciodată un experiment e un prost.“ Citea mult, atât în franceză, cât și în engleză, iar doi dintre autorii lui favoriți erau Buffon și Lamarck, ambii precursori ai teoriei evoluției. Se vedea și corespundea cu Rousseau. Participa la grupuri de discuții cu fabricanți și inventatori din epoca incipientă a industrializării, cum ar fi Watt și Boulton. Însă pasiunile lui principale erau botanica și viața animală. După ce s-a înstărit, și-a cumpărat un lot de pământ și a sădit o grădină experimentală de opt acri. A scris și a publicat un poem didactic în două părți, *The Botanic Garden*, care trata „Economia vegetației“ și „Iubirile plantelor“. Opera s-a bucurat de un mare succes, primind elogii din partea exigentului Horace Walpole și fiind tradusă în franceză, italiană și portugheză. Dr. Darwin a dezvoltat apoi considerațiile din poem într-o lucrare în proză, *Phytologia; or, The Philosophy of Agriculture and*

Gardening (1799; *Fitologia, sau filozofia agriculturii și grădinăritului*), care conține multe speculații privitoare la viața generativă a plantelor.

Totuși, tratatul său *Zoonomia; or, The Laws of Organic Life* (1794–1796; *Zoonomia, sau legile vieții organice*) este opera care îi ilustrează cel mai bine geniul imaginativ. Aici, el a presupus că vârsta Pământului este enormă, și asta cu o generație înainte ca cercetările geologice ale lui Lyell să stabilească validitatea unei asemenea concluzii, făcând totodată deducții corecte privitoare la fazele succesive de dezvoltare a vieții și la unitatea esențială a acesteia. El a scris: „De vreme ce pământul și oceanul au fost probabil populate de producții vegetale cu mult înainte de apariția animalelor, și de vreme ce unele familii de animale au existat cu mult înaintea altora, n-am putea oare să presupunem că unul și același gen de filamente vii este și a fost cauza întregii vieți organice?” Aceasta era o interogație care demonstra o extraordinară putere de pătrundere pentru anul 1794, și în special utilizarea termenului *filament* este semnificativă, de parcă el avea deja o înțelegere intuitivă a formei fizice a cromozomului și era capabil să facă un mare salt peste întreaga muncă a nepotului său, Charles Darwin, direct în epoca geneticii.

Erasmus Darwin a fost un spirit polivalent, un inventator instinctiv de ansambluri mecanice ingenioase, un om care avea teorii și idei pentru absolut orice. Bine făcut și chipeș, deși totodată neîndemânat și predispus accidentelor, el avea mare succes la femei și profita din plin de acest lucru. A avut mai mulți copii nelegitimi, printre care două fete deștepte; după ce le-a dat la școală, a scris pentru ele un tratat, *A Plan for the Conduct of Female Education*

in *Boarding Schools* (1797; *Un plan privind efectuarea educației fetelor în pensioane*), care este plin de sfaturi înțelepte, valabile și astăzi. A fost acuzat de scepticism, pentru că modul său de a se exprima era mucalitic, cinic și fără menajamente. Dar tot el a scris:

Ateu obtuz, ar putea un dans amețitor
De-atomi fără de lege azvârliți
Să construiască atât de uimitor, atât de delicat,
Atât de armonios o lume?

Căsătorit de două ori, a avut trei fii cu prima soție. Cel mai mare dintre ei a devenit un strălucit student la medicină în Edinburgh, dar a murit din cauza unei infecții contractate la o disecție. Al doilea a fost un avocat consultant prosper, însă s-a sinucis. Al treilea s-a dus tot la Edinburgh, a obținut calificarea de medic și a profesat în Shrewsbury, devenind la timpul convenit unul dintre cei mai avuți medici generaliști din Anglia, un om faimos în cercurile erudite și membru al Royal Society. El a fost tatăl lui Charles Darwin. Cu a doua soție, Erasmus a avut patru fiu și trei fice, dintre care una, Violetta, s-a măritat cu Tertius Galton și i-a dat naștere lui Francis Galton, un alt om polivalent de mare geniu, care a pus bazele disciplinei științifice numite eugenie.

Dacă cel de-al treilea fiu al lui Erasmus, tatăl lui Charles, a fost sau nu un geniu este o chestiune de opinie, însă nu încapă îndoială că a fost un om remarcabil. Par a exista două tipuri de genii, cel pur cerebral și cel intuitiv-cerebral, Galileo fiind un exemplu din prima categorie, iar Newton, din cea de-a doua. În superbul său eseu

despre Newton, J.M. Keynes, un alt geniu, a subliniat că Newton făcea mereu un pas major înainte grație unui avânt intuitiv, dar că apoi își ținea bine în frâu descoperirea cu „strașnicu-i «mușchi» intelectual“, până când, la momentul oportun, satisfăcut de veridicitatea ei, se apuca s-o demonstreze pe calea rațiunii. Tatăl lui Darwin, dr. Robert Darwin, a fost un bărbat cu o minte ascuțită și limpede, însă priceperea lui medicală decurgea dintr-o pătrundere intuitivă a lucrurilor, în esență vizuală și observațională, deși susținută de întrebările perspicace pe care și le punea. Ne-am putea imagina că semăna cu dr. Joseph Bell, faimosul chirurg sub conducerea căruia a lucrat Arthur Conan Doyle la Edinburgh și care i-a servit acestuia drept inspirație pentru personajul Sherlock Holmes.

În autobiografia sa, Charles Darwin îi face tatălui său un portret frapant, zăbovind îndelung, poate chiar cu un pic de invidie, asupra harului său intuitiv. Robert Darwin a fost un mare truditor, muncind din greu în cabinetul medical și pe teren, în vizitele de lucru, dar nu a căutat prea mult să-și îmbogățească cunoștințele profesionale. Genialitatea lui se vădea în contactul imediat, fizic, cu pacientul, la stabilirea inițială a diagnosticului, în timpul vizitelor, în fiecare fază de evoluție a bolii. Își citea pacienții ca pe o carte deschisă și se pare că mai totdeauna le inspira o încredere aproape miraculoasă în capacitatea lui de a-i vindeca. Era un bărbat imens, de 1,88 m, cu oase și mușchi pe măsură, „cel mai mare bărbat din câți mi-a fost dat să văd“¹, după cum consemna

1. Charles Darwin, *Autobiografia lui Charles Darwin, 1809–1882. Urmată de fragmente din: Călătoria unui naturalist în jurul lumii,*

fiul lui. Dar avea vocea pițigăiată. Inițial, lui Robert Darwin i-a displicut profund medicina, și mai târziu i-a spus fiului său că n-ar fi practicat-o niciodată dacă ar fi putut obține un venit pe orice altă cale. Însă, după ce și-a definitivat studiile la Leiden, a început să profeseze la vârsta de numai douăzeci de ani, și succesul a fost imediat. Onorariile din primul an de practică i-au asigurat un servitor și doi cai, și a continuat tot așa, cu tot mai mult succes, timp de șaiszeci de ani. Avea o abilitate deosebită în a convinge femeile să-și deschidă sufletul și să-i vorbească despre problemele lor, care deseori nu erau atât de mult fizice, cât psihologice. De fapt, el era în aceeași măsură și psihiatru, și medic generalist, și își putea permite să perceapă un onorariu de zece guinee la fiecare vizită făcută numeroaselor doamne înstărite din district. Charles Darwin redă vorbele unui tânăr doctor care spunea despre tatăl său că „lucrează complet neștiințific“, evidențindu-i însă „abilitatea de neegalat de a prezice deznodământul unei boli“¹. Robert Darwin dezaproba pe drept multe dintre practicile medicale vătămătoare ale vremii, cum ar fi lăsarea de sânge – nu suporta să vadă sânge și îi transmisese fiului său același dezgust –, iar tratamentul lui se rezuma, destul de des, la un sfat de bun-simț și o încurajare, ceea ce nu era deloc rău dacă avem în vedere stadiul la care se afla cunoașterea medicală la acea vreme și inexistența unor leacuri eficiente, cu excepția opiului. La

trad. de Ioana Miruna Voiculescu, Andrei Bontaș și Ancuța Bontaș, studiu introductiv de Mircea Flonta, Humanitas, București, 2017, p. 62 (n. tr.).

1. *Ibidem*, p. 70 (n. tr.).

începutul secolului al XIX-lea, cei mai buni medici erau aceia care interveneau cât mai puțin la nivel fizic, iar Robert Darwin se număra printre ei. În schimb, era un izvor de înțelepciune și de empatie.

Erasmus Darwin făcea parte din Societatea Lunară, ai cărei membri, Lunaticii, se întruneau în nopțile cu lună plină, când birjarii lor puteau vedea mai lesne drumul. Societatea întrunea elita culturală din Midlands¹, precum și afaceriști și întreprinzători de succes, preponderent cu înclinații științifice. Deși poate că unii membri se conformau Bisericii Anglicane din rațiuni sociale, aproape toți erau nonconformiști și mulți erau unitarieni. Câteva erau, în secret, sceptici. Dintre ei făcea parte și Josiah Wedgwood, ceramistul din Staffordshire, iar Erasmus a reușit să-și căsătorească fiul medic cu cel mai mare vlăstar al ceramistului, Susannah. Ea i-a dăruit șase copii, penultimul născut fiind Charles. Susannah avea deja 43 de ani când a venit el pe lume și a murit la câteva luni după ce copilul a împlinit opt ani. Deși Charles și-a descris tatăl în detaliu, despre mamă nu a scris practic nimic, și acest gol din istorisirile lui este semnificativ. Știm că ea a fost foarte inteligentă, plină de viață și de imaginație, capabilă să inspire multă afecțiune. Dar Charles nu a spus nimic despre dragostea lui pentru ea și despre pierderea suferită. Realitatea este că, deși își așternea ideile pe hârtie cu multă naturalețe și era comunicativ în mai toate privințele, Charles Darwin nu vorbea și nu scria niciodată despre lucrurile cele mai intime.

1. Zona centrală a Angliei (n. tr.).